

SLAVKOVSKÝ LES

Slavkovský les, původním jménem Kaiserwald (Císařský les), byl systematicky osidlován zhruba od 13. století. Lidská aktivita zde však zanechala stopy z dob mnohem dřívějších, zejména kvůli povrchové těžbě cínu. Jeho získávání, především z druhotných cínových rýžovišť Slavkovského lesa, lze časově zařadit do období před 3 000 lety, což dokazují studie izotopického složení historických předmětů z bronzu na území střední Evropy. Archeologické výzkumy potvrzují primární těžbu v oblasti před polovinou 12. století. Ovšem první spolehlivý písemný doklad o těžebních aktivitách pochází z roku 1355.¹ Zdejší naleziště patřila mezi nejstarší hornické oblasti Evropy. Kromě cínu se zde těžilo stříbro, olovo, měď a v menší míře zlato. Trvalé osídlení Slavkovského lesa do počátků kolonizace v 13. století nelze příliš předpokládat. Klimatické podmínky by ho umožňovaly stěží a archeologické výzkumy jej nepotvrzují. Prvními centry osídlení se tak na přelomu 12. a 13. století stal premonstrátský klášter Teplá (1193) a budoucí města Bečov (1387², městská práva 1399) a Loket (1234, 1308 jmenován městem). Za vlády Václava I., kdy role českého státu ve střední Evropě sílila, se výrazněji projevilo mísení kulturních vlivů českých zemí a západní Evropy. Loketsko, oblast s vysokou mírou přejímání zahraničních kulturních vzorů, stojí na pomezí několika výtvarných kultur – české, bavorské, francké a saské.³

Tehdy také začala růst poptávka po cínu i jiných kovech, z důvodů zajištění ekonomického rozvoje státu, a nastal rozkvet těžby nerostných surovin. V českém království se nedostávalo horníků a báňských odborníků, kteří se dali přilákat z nedalekých německých zemí. Kolonizační proces se odehrával na území Chebska a Loketska zhruba dvě staletí. Podle rázu a etnicity se rozlišuje vnitřní (domácí; zde tepelský klášter) a vnější (německá) kolonizace. Příčinou této kolonizace bylo mimo jiné řídké osídlení oblasti a výskyt barevných kovů, zejména cínových ložisek, a jejich těžba v dosud neosídlených územích (Slavkovský les). Cílem kolonizace byl ekonomický, a tím i politický vzestup českého království. V ní hrál zásadní roli především řád cisterciáků z bavorského Waldsassenu, který v krátké době proměnil neprostupné příhraniční lesy v hospodářsky využitelné území, a zásadní měrou k ní přispěla říšská ministerialita.⁴ V okolí Bečova získal rozsáhlá území rod Hrabšiců (pánové z Rýzmburka a Oseka), který rozvíjel těžbu rud na území Slavkovského lesa. Do poloviny 14. století mělo dominantní postavení Krásno (Schönfeld; první písemná zmínka 1330) a před polovinou 14. století vznikl i Horní Slavkov (Schlaggenwald; první zmínka 1332), jenž dle tradice získal své jméno odvozením od jména svého rýzmburského patrona Slavka.⁵ Nejvýznamnějším městem té doby se stalo královské město Loket. V oblasti výrazně působily kláštery, majetky tu získaly nové církevní řády, sakrální stavby zakládal král i šlechta. Král Václav I. v této oblasti podporoval domácí řády a kongregace (premonstráti a Rytířský řád křižovníků s červenou hvězdou), čímž chtěl čelit rozpínavosti waldsassenských cisterciáků. Tato podpora ve svém důsledku vedla, spolu s vnější kolonizací, k dalšímu osidlování nových oblastí a celkovému rozvoji infrastruktury v příhraničí.⁶ Premonstráti se zabývali rybníkářstvím, podíleli se také na těžbě rud ve Slavkovském lese a tepelskému klášteru patřila řada vesnic a přivtělených farností. Ve 14. století se uvádí na 50 přivtělených farností spravovaných tepelským děkanátem. K roku 1893 to byly např. Číhaná, Mnichov, Mariánské Lázně, Teplá-Klášter, Teplá město aj.⁷ Řádu křižovníků bylo v půli 13. století darováno několik kostelů – sv. Václav v Lokti, sv. Jakub v zaniklém Vranově a sv. Mikuláš pod Krudumem. Kolonizace významným a zásadním způsobem změnila i ráz krajiny. Do té doby se

¹ Pavel Beran, *Nerosty cíno-wolframových ložisek Slavkovského lesa*, str. 8-9, Sokolov 1999

² Osídlení doloženo již v letech 1310-1346, kdy bečovští židé platili králi daň prostřednictvím pražské židovské obce, Jiří Fiedler, *Dějiny a památky židovské obce v Bečově nad Teplou*, In: Sborník 600 let Bečova, str. 33, Bečov nad Teplou 1999 – oproti tomu jiní (J. Pelant nebo A. Mařík) uvádějí první zmínku r. 1387.

³ Jiří Klsák - Vladislav Podracký, *Svatý Mikuláš pod Krudumem. Tajemství vzniku, zániku a znovuobjevení jedné památky*, str. 36, Karlovy Vary 2011 (v tisku)

⁴ Klsák – Podracký, str. 32

⁵ Vladimír Prokop, *Kapitoly z dějin Sokolovska*, str. 18, Sokolov 1994

⁶ Klsák - Podracký, str. 22

⁷ Milan Hlinomaz, *Klášter premonstrátů Teplá*, str. 130-131, Karlovy Vary 2003

osídlení koncentrovalo do úrodných, nižších poloh, oddělených od sebe často rozsáhlými lesy. Zdokonalení zemědělské výroby, rozvoj řemesel a obchodu přispívaly ke vzniku sítě vesnic a měst spojených cestami. Říšská cesta, zmiňovaná již roku 1061, vedla od Chebu a jedna větev podél Ohře k Sokolovu směřovala do hloubi Slavkovského lesa. Zde procházela vsí Hruškovou a dále pokračovala kolem úpatí masivu Krudumu, kolem kostela sv. Mikuláše a celnice směrem na dnešní Třídomí, Nadlesí a Loket⁸, z Třídomí pokračovala na Horní Slavkov, Krásno, Bečov, Toužim a Žlutice do Prahy. Druhá větev, zvaná Via Regia, vedla přes Kynžvart po jižním úbočí Slavkovského lesa na Mnichov, Teplou a Plzeň. Kynžvartská cesta obcházela po západní straně Slavkovský les a ústila na Kynšperskou cestu. Trasa Kynšperské cesty protíná téměř výhradně obce, u kterých se předpokládá, nebo je jasně doložen, kolonizační původ. Lze se tedy domnívat, že její vznik primárně souvisí se středověkou kolonizací oblasti.⁹ V průběhu 150 let se divoké příhraniční hvozdy změnily na pole a pastviny s novými vesnicemi a novým krajinným prvkem, městem. Zvýšená poptávka po kovech, podněcená rozvojem řemesel, vedla k vyšší specializaci v těžbě a zpracování nerostných surovin a k vyhledávání nových využitelných nalezišť v místech, která byla dosud opomíjena pro svou zemědělskou nevyužitelnost. I když vrchol osídlování vyšších poloh Slavkovského lesa i Krušných hor a těžba nerostů v těchto oblastech spadá až do pozdějších dob, jejich počátek lze nalézt právě už v první polovině 13. století.¹⁰

Období vrcholného středověku v oblasti je charakterizováno nejen osídlováním, těžbou a čilým kupeckým ruchem, ale i zhoršením bezpečnostní situace. Ta se vyostřila natolik, že roku 1412 král Václav IV. uzavřel s městy a šlechtou Loketska, Chebska a okolí jednotu na obranu zemského míru.¹¹ Situace postupného dosídlování se změnila v důsledku husitských válek. Po jejich skončení zůstalo mnoho vesnic pustých a neobydlených i v Karlovarském kraji. Křížovou výpravou z roku 1427, jež dobyla Cheb, Loket, Ostrov a Žlutice, a výboji Jakoubka z Vřesovic, vedenými od roku 1429, trpěl pak celý severozápad Čech. K osazování pustých vesnic bylo opět zváno německé obyvatelstvo. V 15. století vlastnily většinu polností, lesů a nalezišť tři šlechtické rody – Šlikové, Plavenští a Pluhové, zbývající pak duchovenstvo, drobná šlechta (manové) či poddaní. Rozdílná situace panovala v Lokti, kde Šlikové v letech 1504-1506 vedli válku s měšťany a many, což ukončil až nejvyšší purkrabí pražský, a v horních královských městech Krásně a Horním Slavkově, kde pluhovští držitelé bečovského panství rozpoznali perspektivy důlního podnikání a těžbu velkoryse podporovali. Těžbou bohatli nejen oni, ale i další nákladníci a část měšťanstva.¹² Nejrozsáhlejší naleziště cínu se vyskytovala ve dvou lokalitách mezi oběma městy – v Hubském a Schnödově pni. Ale těžební aktivity zasahovaly i na jiná místa – u zaniklého Milešova, pod Krudumem, v Údolí (Zech), v okolí Lokte a především v Čisté (Lauterbach). Až do 16. století je historie centrální části Slavkovského lesa spjata s rudným hornictvím, které určovalo životní podobu místního obyvatelstva a jeho kulturu, zvyky, řemesla, pověsti, povahové rysy etc. Ekonomickým zázeminím pro hornické oblasti se staly úrodné kraje Tepelska a horního Poohří. Těžba cínu z okolí Slavkova se stala v 16. století věhlasnou (tento cín ovládal velkou část evropských trhů), a pro kraj znamenala hospodářský a kulturní vrchol, jenž se v budoucnosti již nepodařilo překonat. Odhadem bylo v letech 1500-1650 vytěženo v Horním Slavkově a Krásně bezmála 40 tisíc tun cínu.¹³ S tím souvisel i rozvoj vzdělanosti a kultury, podporovaný reformovaným lutherským učením. Významnou baštou lutheránství se v Horním Slavkově stala latinská škola.¹⁴ Po porážce českých stavů, které se postavily ve šmalklandské válce roku 1547 proti Ferdinandovi I., nastal úpadek dolů a jejich činnosti. Slavkovské doly byly Pluhům

⁸ Prokop, str. 25

⁹ Klsák – Podracký, str. 84

¹⁰ Ibid, str. 44

¹¹ Prokop, str. 27

¹² Ibid, str. 45?

¹³ Stanislav Burachovič, *Několik úvah k historii*, In: ARNIKA SPECIÁL, str. 23-24

¹⁴ Prokop, str. 40

zabaveny a jejich řízení převzal královský regál a důležitosti nabyli drobní kverkové¹⁵. Městu docházely peníze a mnozí podnikatelé byli odrazeni od investic i intenzivnějšího podnikání.¹⁶

Třicetiletá válka zasáhla kraj poměrně těžce a způsobila vylidnění mnoha vesnic a odchod mnoha obyvatel lutherského vyznání. Válečné události tak zapříčinily poslední německou kolonizační vlnu, ztráty na obyvatelstvu byly doplňovány německými kolonisty, zejména z Bavor.¹⁷ Výrazně poklesla těžba cínu a dalších nerostných surovin¹⁸ a úbytek pracovních příležitostí v dolech a pomocných provozech vedl obyvatelstvo k hledání alternativních zdrojů obživy – kromě cínařství, krajkářství, výroby hraček a perleťářství se jednalo o produkci hudebních nástrojů a na Bečovsku o rozmach hudebních tradic.¹⁹

S osmnáctým stoletím se proměnil život obyvatel Slavkovského lesa. V důsledku školských reforem Marie Terezie, josefínských reforem a zrušením nevolnictví se otevřel prostor pro společenské změny a k urychlení kapitalistického podnikání. Stejně jako držela oblast Slavkovského lesa prvenství v těžbě cínu, tak se na konci 18. století stala místem s výrobou prvního českého porcelánu (Horní Slavkov 1792).²⁰ Aktivitou kláštera v Teplé bylo na začátku 19. století založeno lázeňské město Mariánské Lázně (1818 statut lázeňského místa). Spolu s Františkovými Lázněmi tak vznikla konkurence Karlovým Varům a tím se vývoj lázeňství v oblasti stal dynamičtější. Význam Karlových Varů a obecně větších měst ve vztahu k osídlení vzrostl po prosincové ústavě z roku 1867. Tehdy byli kromě jiného zrovnoprávněni židé, kteří se tak mohli stěhovat ze vsí do měst, jež se tak rozrostla o významný ekonomický a společenský element. Během tohoto století se rozvinula silniční a železniční doprava – Slavkovský les obepnuly železniční tratě Cheb – Karlovy Vary (1870), Plzeň – Cheb (1872) a Karlovy Vary – Mariánské Lázně (1898) a starší lokálka Nové Sedlo – Locket (1877). Místa spojená železnicí dosáhla v krátkosti ekonomického rozvoje. Naopak lokality mimo železnici začaly stagnovat, např. pokus učinit obec Prameny lázeňským místem ztroskotal kvůli odlehlosti od hlavních komunikací.²¹ Slavkovský neboli Císařský les, zejména jeho centrální část mezi Kynžvartem a Čistou, byla do roku 1873 v držení koruny (c. k. montánní správa H. Slavkov), než ji koupil kníže Otto Friedrich Schönburg-Waldenburg. Lesnatá území kolem Bečova patřila hraběti Beaufort-Spontinimu. Počátek 20. století se nesl ve znamení modernizace kraje. Modernizovaly se železniční a poštovní spoje, do mnohých i odlehlých končin Slavkovského lesa se zaváděla elektřina.²² Oblast Slavkovského lesa se začínala stávat oblíbeným místem turistů, rekreatů i sportovců, k popularizaci přispívala četnější publicita v populárních a vědeckých tiskovinách. V důsledku stále větší oblíbenosti přírodních scenérií byla postavena četná vyhlídková místa a rozhledny (Krudum 1932 a Krásenský vrch 1935). Úpadek hospodářských poměrů vnesla do kraje první světová válka, již připomínají desítky pomníků padlým. Po rozpadu Rakouska-Uherska utlumil načas vznik Československa německý nacionalismus. V této souvislosti se dá hovořit o pronikání českého vlivu do oblasti, neboť nová republika potřebovala v pohraničí státní úředníky a zaměstnance. Začaly zde vznikat české školy, zejména v Lokti (1925), Horním Slavkově (1928), v dnes zaniklém Smrkovci (Schönflicht; 1929) a v Krásně (1937).²³ Dvacátá a třicátá léta charakterizují národnostní třenice, hospodářská krize a sílící nacionální socialismus. V průběhu druhé světové války založili nacisté pobočky koncentračních táborů pro válečné zajatce, zejména sovětské (Horní Slavkov, Krásno, Loučky). Jestliže svébytná německá lidová kultura postupně od první světové války zanikala, její úplný konec, a obecně i konec německého osídlení po sedmi stovkách let, nastal po roce 1945. Odsun německého obyvatelstva z pohraničí znamenal zásadní přelom v osídlení krajiny, zánik mnoha vesnic (Čistá, Kfely, Žitná, Krásná Lípa,

¹⁵ Členové důlních těžařstev, tzv. nákladníci hor, kteří se sdružovali ve společenství investorů s podílem na vytěžené rudě.

¹⁶ Rudolf Tomíček, *Obrázky ze života města Horní Slavkov*, str. 6, Sokolov 1998

¹⁷ Klsák – Podracký, str. 42

¹⁸ Hornictví se sice provozovalo až do 19. století, ale lze je označit za živořící.

¹⁹ Prokop, str. 66; Burachovič, str. 25

²⁰ Burachovič, str. 25

²¹ Ibid, str. 27

²² Ibid, str. 28

²³ Prokop, str. 178

Vranov a jiné) a památek, především církevních, a také zřejmě definitivně zmizela část ústní tradice, mytologie kraje, do roku 1945 nepodchycená písemnou formou.²⁴ Rozsáhlé oblasti středního Slavkovského lesa se zcela vylidnily; nepříznivé podmínky příliš nelákaly nové české obyvatelstvo, což paradoxně prospělo přírodě Slavkovského lesa, v němž ubylo polí a luk na úkor divokého lesa.²⁵ Zároveň vylidněné oblasti přitahovaly pozornost československé armády, která chtěla vybudovat v západním pohraničí vojenský výcvikový prostor. V květnu 1947 byl tak založen vojenský výcvikový tábor Prameny, i když štáb se později přesunul do Kynžvartu. Do roku 1953 byl prostor využíván pro ostrou střelbu a polnímu výcviku jednotek III. armádního sboru²⁶, což zapříčinilo zánik několika vesnic v oblasti (Vranov, Čistá, Rovná aj.) Likvidaci vesnice Čistá (Lauterbach) v letech 1947-1948 dělostřelectvem, plamenomety a pancéřovými pěstmi je dodnes možné zhlédnout ve vojenském instruktážním filmu „Boj o osadu“. Z důvodu zvýšeného zájmu Jáchymovských dolů o rozšíření průzkumu zanikl vojenský výcvikový tábor Prameny roku 1954. Zvláštní osud potkal vesnici Rovnou (Ebmeth). Roku 1947 byla v rámci vojenského výcvikového prostoru do základů zničena, aby byla roku 1969 znovuobnovena jako tzv. vzorová socialistická vesnice. Dodnes se tyčí uprostřed Slavkovského lesa chátrající paneláková zástavba, jíž ještě větší punc zvláštnosti dodává obyvatelstvo, které tvoří částečně potomci kubánských studentů zemědělské fakulty UK, kteří zde působili na přelomu 70. a 80. let 20. století.²⁷ Jisté hospodářské oživení představovalo obnovení těžby rudy, tentokrát uranové, pro potřeby Sovětského svazu. V Horním Slavkově těžili uran političtí vězni, samotné město poznamenala výstavba socialistického panelákového sídliště, což doprovázely demolice vzácných gotických a renesančních domů. Po zavření uranových dolů v letech 1960-1962 se věnovala pozornost lesnímu a polnímu hospodářství a rozvíjela se turistika a rekreace (Slavkovský les se stal cílem chatařů a chalupářů). Roku 1974 byl prohlášen Slavkovský les za chráněnou krajinnou oblast.

Mgr. Jan Nedvěd

²⁴ Klsák – Podracký, str. 112

²⁵ Burachovič, str. 29-30

²⁶ R. Tomíček, *Historie vojenského újezdu Prameny aneb Chlapci z Opičích hor*, str. 82, Sokolov 2006

²⁷ Informace poskytnutá organizací Člověk v tísni, o. p. s., jejíž terénní sociální pracovníci pracují s místními klienty, z nichž část má dodnes španělsko-česká jména.